

Actuacions arqueològiques d'urgència a l'autovia N-II. El mas ibèric de Can Rossó i el conjunt medieval de Sant Marc (Argençola, Anoia)

ESTEVE NADAL I ROMA, SONIA PASCUAL GARCÍA, NÚRIA VILLENA

1. INTRODUCCIÓ

Amb motiu de les obres de construcció de l'autovia de Lleida a Barcelona, N-II, de Madrid a França, tram Cervera-Santa Maria del Camí, es van encarregar les tasques de prospecció i excavació arqueològiques d'urgència a l'empresa Atena 2000 SL. Fruit dels treballs arqueològics s'han pogut localitzar tres jaciments en el terme municipal d'Argençola (Anoia), molt propers al nucli de Porquerisses: el mas ibèric de Can Rossó, l'assentament rural de les Terrasses de Sant Marc i el conjunt d'església i necròpolis de Sant Marc. La direcció de les tasques d'excavació arqueològica foren encarregades a Sònia Pascual García, Roger Quadrada i Llovera, Esteve Nadal i Roma, a més d'un equip d'antropòlegs de la Unitat d'Antropologia de la Facultat de Ciències de la Universitat Autònoma de Barcelona.

2. EL MAS IBÈRIC DE CAN ROSSÓ

2.1. Situació

El jaciment ibèric de Can Rossó es troba situat sota l'antiga era del mas de Can Rossó, en el marge esquerre de l'actual N-II. Per coordenades, la situació del jaciment és: UTM: X=372600 Y=4610100. Altitud sobre el nivell del mar: 545,54 m.

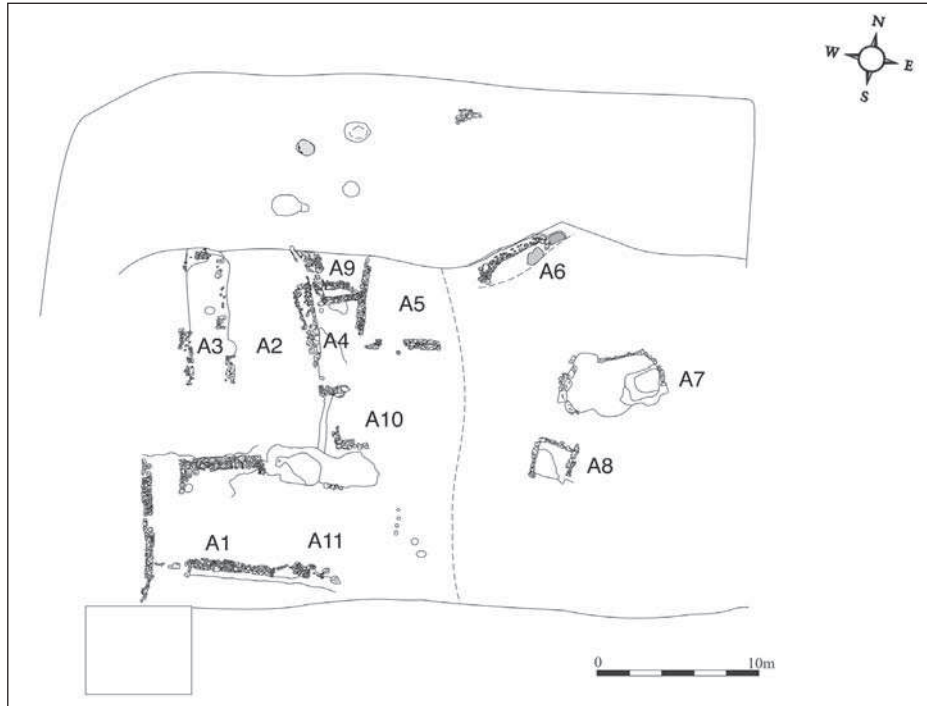

Figura 2. Planta del mas ibèric de Can Rossó.

d'una coberta amb porxo que devia formar part del pati central (A2) al voltant del qual es disposen la resta d'estructures d'aquest sector.

El canal existent en l'àmbit A4 desemboca en una petita bassa situada en la zona central, el que podríem considerar com un pati a cel obert. És en aquest àmbit (A4) on hem pogut documentar una reforma en el mur nord que creiem que devia anar relacionada amb el funcionament del canal de desguàs d'aquest àmbit, ja que podria tractar-se d'un reforç de l'estructura del canal.

Com hem dit anteriorment, el sector 2 es troba situat en una cota superior que la resta de sectors. El componen un conjunt d'estructures aïllades, situades a la zona nord, formades per les restes d'un mur, dues fosses de petites dimensions i dues sitges. La qual cosa ens permet suposar l'existència d'una zona d'emmagatzematge en un pèssim estat de conservació.

El sector 3 correspon als àmbits A6, A7 i A8. Els tres presenten una cota inferior a la resta d'estructures del jaciment. En l'àmbit 6, del qual ens resta un metre d'amplada,¹ s'ha documentat l'existència d'un foc i una cendrera. La qual cosa ens per-

1. Això és perquè els terrenys han patit un seguit de reformes agropecuàries, com és el cas que ens ocu-

met pensar en una utilització contínua d'aquestes estructures en el marc d'una zona de taller.

D'altra banda, els àmbits A7 i A8 presenten una construcció molt irregular i un tipus de sedimentació consistent en una terra de color molt fosc, probablement originada per la descomposició de matèria orgànica; fet pel qual plantejem, a tall d'hipòtesi, l'existència d'una zona de corrals,² similar a la que s'ha pogut documentar en el jaciment de la Fou, a Vallbona d'Anoia (Jiménez i Serra 1997).

2.3. Materials

Tenint en compte el lamentable estat de conservació de les estructures del jaciment, el volum de material recuperat, tant ceràmic com de metalls, és notable. Així, hi ha un clar predomini de la ceràmica de producció local, consistent en: comuna oxidada i reduïda, peces amb torn lent i àmfora ibèrica. D'aquestes darreres podem destacar algunes imitacions del tipus Mañà B3 i alguns fragments corresponents a produccions de la zona de l'estret.

D'altra banda, la ceràmica d'importació, en un percentatge menor, és força variada; hi ha una notable presència d'àmfora itàlica (Dressel 1A, 1B, Lamb. 2) que se situaria cronològicament entre el darrer terç del segle II aC i el primer terç del segle I aC. S'han pogut documentar també alguns fragments d'àmfora púnica.

Quant a la vaixel·la de taula, destaca la presència de peces de vernís negre de produccions de tallers occidentals (Lamb. 3, Lamb. 278, Lamb. 5) així com de Cales de mitja (Lamb. 3 i Lamb. 5), les quals aporten una cronologia que se situa entre 130/120-90/80 aC.

Cal destacar el bon estat de conservació de bona part del material de ferro recuperat, com per exemple: un pic, dos martells, dues claus, un ganivet, etc. La presència d'aquestes eines ens permet refermar la hipòtesi d'una zona de taller.

La trobada de set monedes a l'interior de l'àmbit A4, corresponents a la seca d'Iltirkesken i datables a la primera meitat del segle I aC, ens permet acabar d'acotar cronològicament l'assentament de Can Rossó i situar-lo entre l'últim quart del segle II aC i el primer quart del segle I aC.

2.4. Valoracions finals

L'elevat grau de destrucció que presentava el jaciment de Can Rossó no permet esbrinar amb exactitud les seves extensió i funció. Amb tot, val a dir que es tracta d'un típic assentament rural de la zona de l'Anoia; la situació geogràfica, la tipologia d'assentament i el marc cronològic en el qual se situa, corresponen al típic assenta-

pa; la construcció d'una feixa del cap de conreu va provocar la destrucció parcial d'aquest àmbit. Cal assenyalar que aquesta feixa transcorria per damunt dels murs de tancament nord dels àmbits situats en el sector 1.

2. L'estudi de fosfats d'aquest sediment ens permetrà corroborar aquesta hipòtesi amb fermesa.

ment rural que prolifera a partir de la segona meitat del segle II aC i que perdura fins a la primera meitat del segle I aC. Així, podem establir paral·lels amb els jaciments de la Juncosa (Jorba), la Terrera (Vallbona d'Anoia), el Vilar del Met (Vilanova del Camí) i l'Escarbat d'en Ros (Jorba). Aquest augment d'assentaments s'ha pogut documentar també en la zona de la Vall de Cabrera de Mar (Maresme) (Pérez-Sala i García 2002) i a la zona del Penedès (Miret, Santmartí i Santacana 1986); sempre tenint en compte les particularitats de cadascun.

La desaparició de nombrosos assentaments rurals a mitjan segle I aC, creiem que a favor de les vil·les romanes s'ha pogut corroborar a la zona del Maresme (Pérez-Sala i García 2002), però en el territori anoienc caldria fer estudis encarats a aquests aspectes per tal de poder determinar aquesta hipòtesi; val a dir que, en el marc cronològic en què ens centrem hi trobem les vil·les de l'Espelt (Òdena), el Pla de la Torre (Montbui), el Vilar del Met (Vilanova del Camí). Tant la Vil·la de l'Espelt com el Vilar del Met són exemples d'una continuïtat d'explotació de la zona i no pas una fundació d'una vila romana que provoca la desaparició d'un mas ibèric. Caldria, doncs, fer un estudi en profunditat d'aquestes qüestions per poder comprendre l'evolució dels assentaments rurals en la zona de l'Anoia, en un període tan complex com el dels segles II - I aC.

3. EL CONJUNT MEDIEVAL DE SANT MARC

3.1. Introducció

Els resultats de les excavacions han permès documentar l'existència d'un conjunt d'època medieval format per un assentament rural i un conjunt religiós (església-necròpolis). A l'espera d'un estudi documental més exhaustiu, val a dir que la cronologia més antiga per al conjunt medieval de Sant Marc que podem apuntar se situa al 1041 (*Frontera* 2001).

Arran de la documentació consultada en els arxius i biblioteques comarcals, sabem que, en el primer terç del segle XIII, el conjunt medieval (església i assentament rural) eren propietat de l'orde hospitalari de Sant Joan de Jerusalem, fundat en el segle XI a Jerusalem. Amb la progressiva pèrdua de les terres d'Orient, centraren les seves activitats en la península Ibèrica, i el seu objectiu principal era l'assistència als peregrins que feien el Camí de Sant Jaume i, al mateix temps, el control militar de les principals vies de comunicació, per la qual cosa rebien propietats per part del rei o dels nobles, els quals els oferien en propietat construccions ja existents, o terres per a la construcció de noves edificacions.

En el cas que ens ocupa, hem pogut localitzar un títol de donació de l'any 1250, en què es diu que el lloc de Porquerisses és propietat de l'orde hospitalari de Sant Joan de Jerusalem.³

3. Document localitzat a l'Arxiu Comarcal d'Igualada.

La notícia més moderna sobre la propietat de les terres on es localitza el conjunt medieval, se situa cronològicament en el segle XVIII.

4. TERRASSES DE SANT MARC

4.1. Situació

El jaciment està situat en el PK17+845 de l'«Autovía de Lleida-Barcelona. CN-II, de Madrid a França por Barcelona, PPKK 519.5 al 539.5, tramo de Cervera a Santa Maria del Camí», en un turó conegut amb el nom de la Torre, situat al terme municipal d'Argençola (Anoia), al nord del nucli de Porquerisses.

Per coordenades, la situació del jaciment és:

UTM: X=371712,810 - Y=4609630,359

4.2. Descripció

En aquest article presentem els plantejaments inicials⁴ que estan guiant el nostre treball. Igualment oferim els primers resultats, conclusions i interrogants plantejats sobre l'excavació.

L'assentament correspon a un conjunt rural concentrat d'època medieval (segles XI-XV). La disposició aterassada del turó possibilita el màxim aprofitament del terreny a l'hora de situar els diferents elements constructius. Es confecciona una planta circular, al voltant d'anells concèntrics que creixen segons descendeix el turó, i es crea un hàbitat en terrasses, compost de cinc terrasses on es bastien els diferents habitatges.

4.2.1. Sector 1

L'excavació de la terrassa més elevada (sector 1) ha permès documentar una primera fase corresponent a una zona d'emmagatzematge cerealístic, marcat per una gran concentració de sitges, que van ser reblertes entre finals del segle XIII i principis del segle XIV.

Dins d'aquest context, s'ha pogut identificar una remodelació arquitectònica de gran entitat, i s'han bastit cinc àmbits (1, 2, 3, 4 i 5) estilísticament vinculats als models arquitectònics gòtics. Tot i que només s'ha conservat la banda nord, les dimen-

4. Cal indicar que les hipòtesis han de ser confirmades per l'estudi exhaustiu del material documentat durant el procés d'excavació, amb què es pretén arribar a concretar-ne el funcionament i establir l'evolució cronològica de l'assentament.

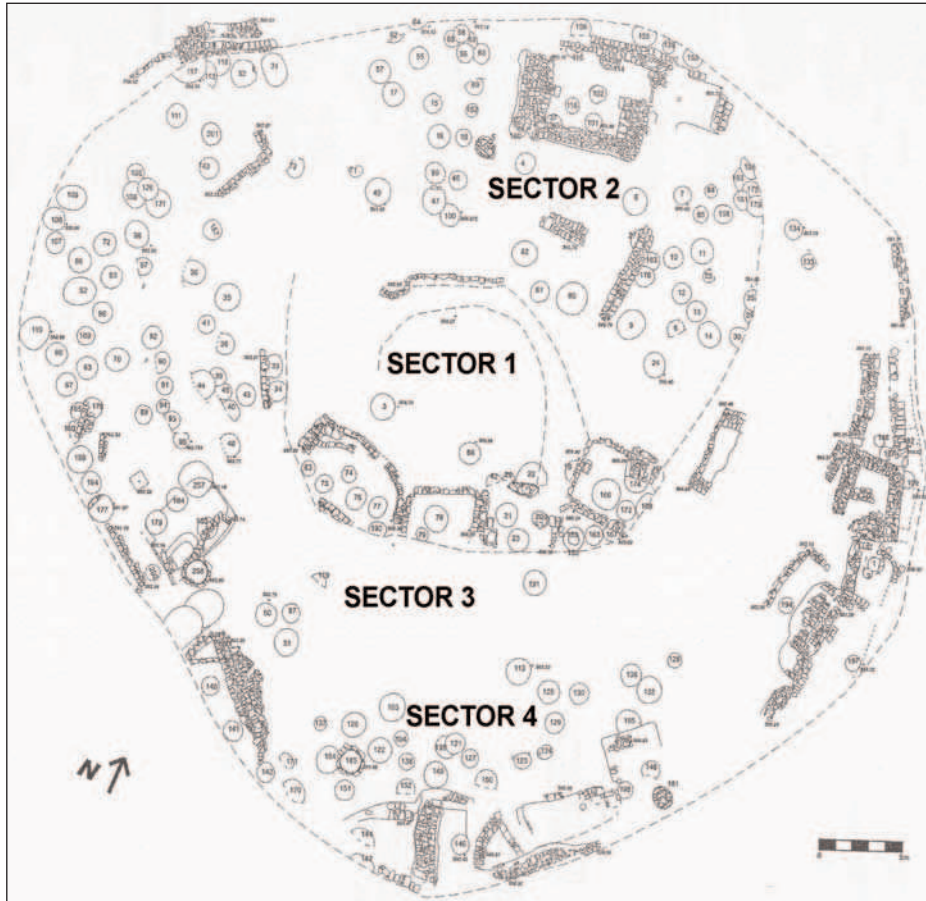

Figura 3. Croquis de l'assentament rural aterrat.

sions d'aquests espais ens dissenyen grans estances fetes amb murs de pedra seca i aparell irregular.

El conjunt arquitectònic format per aquests espais, exceptuant el situat a la façana sud-occidental (àmbit n. 1), mostra un caràcter d'emmagatzematge i transformació dels aliments.

L'estança registrada com a àmbit 1 es diferencia de les altres per dos elements bàsics: la planta, que en aquest cas és semicircular mentre que la resta són rectangulars, i els acabats, com els paviments d'enllosat. Ambdós trets ens confeccionen una zona de major qualitat que contrasta amb la humilitat marcada per la resta del sector, on es basteixen àmbits que dibuixen un horitzó de producció i emmagatzematge de productes agraris.

Les restes conservades als àmbits 2, 3 i 4 corresponen a les plantes baixes d'edificacions on la presència d'arcades ogivals⁵ marca el sosteniment d'una segona planta.

El caràcter d'aquest conjunt productiu ve donat pels dipòsits on s'emmagatzemaven diferents tipus de líquids. En l'àmbit 2, recolzat a l'arcada oriental, vam localitzar un petit dipòsit de planta quadrangular, revestit amb argamassa. Es tracta d'una estructura d'emmagatzematge, construïda damunt de sis pilars que l'alçaven del nivell d'utilització de la resta de l'àmbit, ampliat posteriorment (segle XIV) per convertir-se en un dipòsit de planta rectangular.

A la banda est de l'estança comentada, se situa l'àmbit 3. Es tracta d'un espai on l'existència d'elements com l'aparició de dues banquetes, al nord i l'est, i la presència d'un dipòsit, a la banda occidental, ens marca l'aprofitament d'aquest espai per a funcions similars a l'àmbit anterior.

Al costat oriental localitzem restes d'una altra estança (àmbit 5) on queda manifest l'aprofitament urbanístic del terreny, que amortitza l'espai entre els àmbits 3 i 4. Aquest espai comunicava amb el que hi ha situat a la banda nord (àmbit 4) mitjançant un petit accés. A la cantonada nord-est apareixen unes escales, de les quals s'han conservat cinc graons, que donaven accés a la boca d'un dipòsit, revestit amb argamassa. Tot i que s'ha conservat seccionat, podem determinar que es tractava d'una estructura d'emmagatzematge de planta circular.

4.2.2. *Sector 2*

Corresponent al que s'ha localitzat a la banda nord del turó, ha permès documentar una àrea d'emmagatzematge de productes agraris i tres estances, dues d'aquestes localitzades a la façana septentrional (àmbit 6 i 7) i la tercera (àmbit 8) situada al costat oriental.

Com és comú en els diversos sectors d'aquest jaciment trobem una seqüència similar pel que fa a l'ocupació del territori. Així doncs, observem en un primer moment una zona d'emmagatzematge cerealístic, pròpia d'una producció excedentària, reestructurada posteriorment amb el bastiment de les estances comentades anteriorment.

Situat al nord, l'àmbit 6 correspon a una estança de planta rectangular amb un únic accés que comunicava amb l'àmbit 7, emplaçat a l'est de l'anterior. Aquest espai més oriental està format principalment per estructures muràries, situades al costat nord i est. Al costat sud-est observem una disminució de l'amplada que dona lloc

5. L'aproximació tipològica la determinen les restes localitzades a l'àmbit 3, corresponents a l'arcada de la qual hem pogut documentar un major testimoni. L'arranjament de l'arc ens aproxima al tipus de construcció gòtica. Malauradament als àmbits 2 i 4 només s'han conservat restes dels pilars que sostenien les arcades, però la simultaneïtat cronològica que marquen aquestes estances sembla indicar que tots aquests elements constructius corresponien a la mateixa tipologia.

a un passadís des d'on s'accedia a la zona central i meridional del sector, on clarament documentem l'àrea d'emmagatzematge, comentada anteriorment.

La majoria de les estructures que la formaven, s'han localitzat seccionades verticalment i horitzontalment⁶ per les activitats agràries portades a terme durant l'època moderna i contemporània.

Dins d'aquesta gran àrea queden testimoniades les restes de dos murs orientats de manera perpendicular i sense connexió física entre ells. És possible que es tractés d'estructures que sostenien algun tipus de coberta, de la qual no s'ha conservat cap evidència.

Posteriorment a aquesta primera fase constructiva i concretament en l'àmbit 6, documentem unes reformes que constituïren principalment l'aixecament d'un segon pis, sustentat per una gran arcada ogival que devia creuar la planta baixa d'est a oest. També relacionada amb aquesta reforma situaríem el reforç del mur occidental, amb l'objectiu d'un sustentament òptim del pis superior. Per acabar amb aquestes reformes només resta situar dues banquetes, una al cantó nord-oest i l'altra, al costat sud-est.

A la façana oriental es construeix l'última estança del sector (àmbit 8), de la qual únicament conservem el mur oest i les cantonades nord-oest i sud-oest. Tenint en compte la dificultat que comporta una completa compressió d'aquest espai, atès el mal estat de conservació, només podem observar dues fases; la primera correspondria al mur sud i part del mur est. Després trobaríem una segona fase d'ampliació en direcció nord que deixa entreveure una possible planta rectangular de l'edifici.

4.2.3. Sector 3

La intervenció desenvolupada al sector ens ha permès observar part d'una segona àrea d'emmagatzematge, on es manifesta una combinació de sitges amb l'existència de petits retalls de planta circular destinats a la contenció de grans recipients ceràmics.

A la banda occidental localitzem restes d'una altra estança on hem pogut documentar dos moments. Del primer, només s'ha pogut localitzar la cantonada nord-oriental, mentre que la resta de la planta conservada és fruit d'una reforma efectuada posteriorment. Aquesta remodelació dona pas a una construcció possiblement de planta rectangular, on es van localitzar restes d'una estructura de combustió a la banda nord-oriental de l'habitatge.

Un fet que s'ha de destacar és que s'han trobat testimonis murals a la façana sud-oest, que ens dibuixen l'existència d'una nova terrassa situada entre les registrades als sectors 1 i 2.

6. El fet de localitzar les estructures tan seccionades no ens permet establir una seqüència cronològica entre aquestes, de manera que desconeixem la quantitat que estava funcionant simultàniament.

4.2.4. *Sector 4*

La terrassa inferior ha posat al descobert quatre zones molt diferenciades: dues àrees d'emmagatzematge cerealístic,⁷ separades per l'aparició de grans retalls de planta circular i per una zona de taller, documentada a l'àmbit 18; i, per últim, un conjunt d'estances, situades a la banda sud i est, que confeccionen un urbanisme concentrat envoltant el turó.

La primera fase, situada a la façana oriental, correspondria a l'existència d'un conjunt de cases de planta rectangular, bastides en bateria (àmbits 9, 10, 12, 13 i 22).

Posteriorment les estances s'enderroquen i se'n construeixen dues de noves, de dimensions més grans (àmbits 11 i 14).

La tercera fase correspon a l'últim moment de modificacions arquitectòniques on s'intueix una reducció de l'espai habitacional, i una disminució del nombre d'habitatges, moment en el qual s'observa la pèrdua de funcionalitat de l'àmbit 22 i en què possiblement només funcionaven els àmbits 11 i 14 d'aquest conjunt.

A la banda sud-oriental del sector s'observa un altre conjunt d'habitatges disposats en bateria (àmbits 16, 19, 20 i 24). El moment de reforma urbanística que veïm documentant a la resta de l'assentament també es manifesta en el conjunt, on observem com les estances van ser seccionades per la construcció de noves edificacions.

Tot i que els testimonis que s'han conservat són molt escassos, podem determinar en aquesta segona fase la desaparició de la planta del primer moment i la construcció d'habitatges de majors dimensions, donant pas a l'aparició dels àmbits 21 i 23, com a exterior d'aquesta nova planta.

Al costat oest d'aquest conjunt localitzem l'àmbit 17, del qual només s'han conservat la part nord-occidental. La intervenció efectuada ens ha permès localitzar dues fases: un primer moment, del qual s'han conservat els murs nord i oest, i una reforma posterior, moment en el qual es construeix a la cantonada nord-occidental una estructura per abocar les cendres residuals.

Cal destacar l'existència de diferents estructures murals a la zona sud-occidental del sector. Corresponen a murs, molt arrasats, sense connexions físiques entre si, que no han pogut identificar-se com a parts d'un mateix àmbit. Possiblement es tractés de la continuació del conjunt d'estances, localitzat parcialment a la banda oriental, que confeccionava un urbanisme radial al voltant del turó.

7. La situada a la façana més occidental correspon a la continuació de la segona àrea d'emmagatzematge documentada al sector 3.

4.3. Valoracions finals

Tot i la dificultat de definir les característiques de l'assentament, ja que el conjunt es perllongava originàriament més enllà dels límits que presenten els vestigis visibles en l'actualitat, creiem que podria correspondre a un poblament rural concentrat. Es devia tractar d'un conjunt d'emplaçament estratègic i totalment adaptat a la morfologia d'un turó, situat al nord d'una important via de comunicació que connectava la costa amb l'interior.

Fruit del que hem descrit fins ara, convindria entrar en una sèrie de consideracions preliminars que caldria prendre amb les reserves necessàries, donat que l'estat actual de la investigació arqueològica de l'assentament es troba en una fase inicial.

El moment fundacional de l'assentament, corresponent al segle XI, s'emmarca dins d'una conjuntura de dos grans canvis; d'una banda, l'arqueologia i la documentació mostren un pas del model de poblament dispers vers un nucli de poblament concentrat (Soler i Sala 2003, 70) i, d'altra banda, coincideix amb la repoblació de la zona d'Argençola, que afavoreix la vinguda d'una comunitat camperola que s'establirà en aquests assentaments (Sabaté 1992, 176).

Tot i que, fins al moment, no s'han pogut establir clarament les diferents fases de l'assentament, es pot apreciar aquest primer moment (segle XI) destacat per l'existència de les àrees d'emmagatzematge comentades als sectors 2, 3 i 4 i una ocupació poblacional, delimitada al peu del turó (sector 4).

La importància d'aquestes zones d'emmagatzematge es manifesta en la trobada de 203 retalls de planta circular destinats a l'emmagatzematge de productes cerealístics. Aquest sistema combinava dues solucions diferents: les sitges⁸ i els forats per encaixar al seu interior grans tenalles.

La distribució d'aquestes ens permet observar tres zones de concentració (sector 2, 3 i 4) on es marca l'absència d'estructures habitacionals que possiblement corresponguessin a espais oberts amb alguna construcció que sostingués una coberta parcial.

Creiem que podria tractar-se de diferents patis on, principalment, es desenvolupaven tres funcions: d'emmagatzematge de la producció agrària, majoritàriament excedent cerealístic; d'element de distribució urbanística, a partir del qual es basteixen els espais habitacionals al voltant del turó, i de zona de pas, a partir de la qual es dona accés als altres espais d'aquestes plataformes.

L'alta quantitat d'aquestes estructures, no només ens indica la importància del consum de cereals dins del patró alimentari de la societat medieval, sinó que les

8. L'àmplia documentació recollida sobre les sitges ha permès observar un ampli ventall sobre els tractaments que es donaven a dites estructures. S'ha documentat l'acabat que rebien per impermeabilitzar el seu contingut; amb revestiment d'argamassa, o bé arrebossant les parets amb argiles; altres estructures ens documenten reparacions mitjançant la construcció dels murs que reforçaven les parets de les sitges i, finalment, cal destacar-ne d'altres, on s'observa un reaprofitament com a estructures de combustió.

dades documentals de la zona anoienca, pròxima a les comarques segarrenques, apunten un lleuger predomini dels conreus de camps de cereals (Sabaté 1992, 213) sobre la resta dels conreus que dissenyaven la dieta medieval, com la vinya i l'olivera.

El conjunt estudiat ens ha atansat a una comunitat d'economia agrícola, on les grans quantitats d'estructures per contenir productes agraris, denoten la importància del conreu cerealístic que, associat a les tasques de recollida i transformació dels aliments, mostren una agricultura diversificada, pròpia d'una economia d'autosuficiència (Ocaña i Subirana 1998, 125)

Les dades aportades pel jaciment continuen en la línia de la majoria dels assentaments rurals d'època baixmedieval, els quals indiquen una importància de la vida agrària d'aquestes comunitats, complementada per la ramaderia. Aquesta queda testimoniada en les restes faunístiques que, juntament amb els diferents materials (així com els elements ceràmics o els metàl·lics), eren abocades a l'interior de les sitges, formant part del seu rebliment.

Les estructures habitacionals que confeccionaven l'urbanisme originari de l'assentament, corresponen a habitatges d'una única planta, amb les parets fetes amb pedres poc treballades, unides amb argila i sense morter. Constaven d'una habitació i diversos d'aquests habitatges tenien una llar adossada a una de les parets, sitges, tenalles encastades on s'emmagatzemava aigua i dipòsits de cendres, molt freqüents a l'època medieval per transformar-les en lleixiu.

Posteriorment, entre les acaballes del segle XIII i principis del segle XIV,⁹ podem documentar diverses reformes arquitectòniques, de gran entitat, amb caràcter de producció i transformació dels aliments. Es construeixen les estances situades a les terrasses documentades als sectors 1 i 2, de millors acabats que les anteriors. D'aquest canvi qualitatiu es podria destacar, des d'un punt de vista constructiu, d'una banda els paraments que, a diferència dels aparells totalment irregulars de les construccions originàries, mostren una abundància de pedres escairades. Un altre canvi destacable és l'aparició d'edificis de doble planta, sostinguda per l'existència d'arcades ogivals.

Des d'un punt de vista funcional, podem destacar una mutació, com hem comentat anteriorment, vers unes activitats de producció i transformació dels productes alimentaris. Es marca una evolució tecnològica amb la construcció de diversos dipòsits, impermeabilitzats per a l'òptim emmagatzematge de diferents tipus de líquids.

En aquest mateix segle XIV, el jaciment torna a endinsar-se en un altre moment de reformes arquitectòniques. En aquesta ocasió, els canvis van units a unes transformacions socials que immergeixen Catalunya en un període de moltes convulsions. Els efectes desastrosos de les grans pestes, combinats amb una posterior gue-

9. Els materials recuperats a l'excavació permeten una datació en època baixmedieval avançada, a finals del segle XIII i principis del segle XIV, marcada per la presència de ceràmica decorada amb l'estil valencià; estil de Paterna i Manisses.

rra civil, van fer que durant els segles XIV i XV es documentin moltes reformes arquitectòniques i urbanístiques (*Frontera* 2001, 216)

Dins d'aquesta delicada conjuntura social, on clarament hi ha una davallada demogràfica, es documenta una reducció de l'espai habitacional, la disminució del nombre d'habitatges situats a la terrassa inferior, a peu del turó, i la construcció d'espais de dimensions més grans.

Finalment, al segle XV observem un abandonament del turó, moment a partir del qual creiem que la població s'estableix a la plana, al costat del camí ral, indret on s'assenta l'actual municipi de Porquerisses.

Aquest canvi d'emplaçament coincideix amb l'evolució de molts poblatges que a les acaballes de l'època baixmedieval s'estableixen a banda i banda d'una via de comunicació, corresponent al resultat del progressiu abandonament dels assentaments en altura (Soler i Sala 2003, 85).

El model d'assentament definit pel conjunt estudiat, situat originàriament a la banda nord d'aquest espai de circulació, amb el posterior canvi d'emplaçament a la plana, ens obliga a considerar el replantejament de la presència del camí ral com un pol d'atracció capaç de generar per si sol processos de nucleació de població.

Per concloure, caldria indicar que el conjunt format pel nucli poblacional, normalment a peu del turó, juntament amb l'estructura religiosa, situada en una cota inferior, a la banda oriental, reproduïen una evolució molt freqüent al model d'assentament documentat a Catalunya entre els segles XI-XV (*Conjunt* 2000, 348).

Així doncs, la morfologia del conjunt ens reforça la subtil gestió i els mecanismes de control desenvolupats pel poder feudal vers les comunitats camperoles, mitjançant la construcció d'una església com a eix de control del seu desenvolupament.¹⁰

5. L'ESGLÉSIA - NECRÒPOLIS DE SANT MARC

5.1. Situació

L'església de Sant Marc es troba situada en el PK 17+900 de l'autovia de Lleida a Barcelona, N-II, de Madrid a França, tram Cervera - Santa Maria del Camí, en un turó conegut amb el nom de Sant Marc, en el terme municipal d'Argençola (Anoia), prop del nucli de Porquerisses. El jaciment ocupa tota la part superior del turó (església) i les vessants sud, est i oest (necròpolis).

10. Dins d'aquest programa de gestió i control del territori, caldria determinar el paper del molí d'Albarells, situat a la banda sud-oriental de l'assentament, com a implantació d'un monopoli sobre els serveis comunitaris. Els resultats arqueològics pretenen conjugar-se amb els documents per poder arribar a determinar el patró de control i gestió territorial dut a terme a l'assentament.

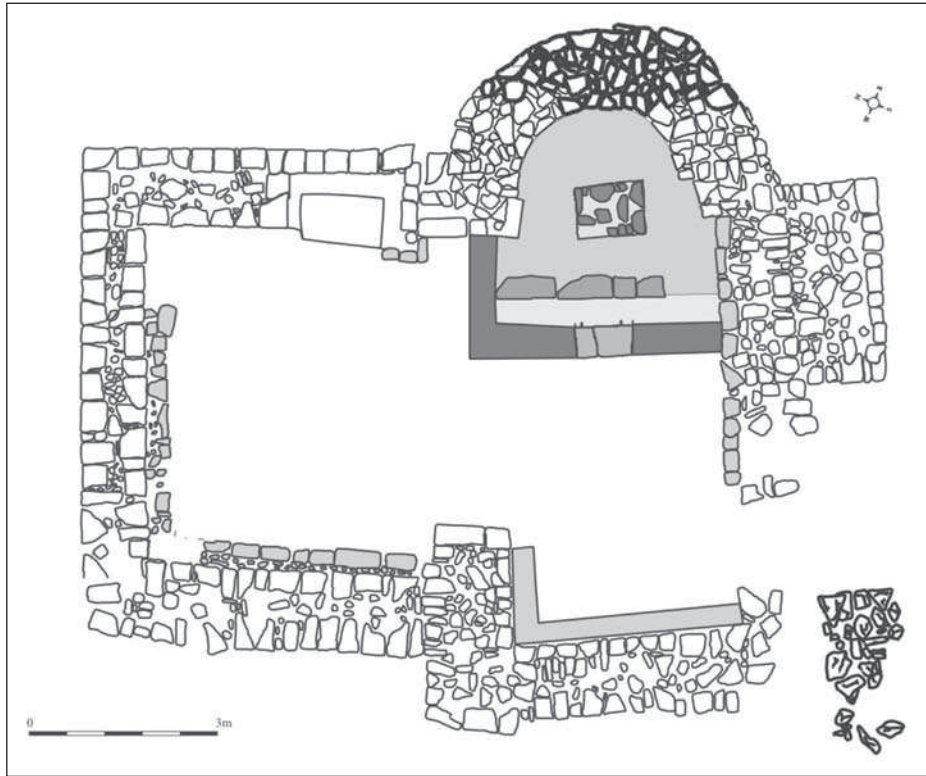

Figura 4. Planta de l'església de Sant Marc.

Per coordenades, la situació del jaciment és UTM: X= 371540 – Y= 4609800. L'altitud sobre el nivell del mar és de 567 metres.

5.2. L'església de Sant Marc

Les tasques arqueològiques es van orientar a l'excavació en extensió de l'interior de l'església. A partir dels resultats obtinguts, s'han pogut establir un total de sis fases constructives diferenciades.

La primera (Fase I) correspon a la construcció d'una petita església romànica, de planta rectangular orientada est-oest, amb l'absis situat en l'extrem est i la porta d'entrada a migdia. En la zona de l'absis, s'han pogut observar dos moments diferents de construcció de l'altar; en el primer, aquest es troba situat en la mateixa cota que el sòl de circulació de l'església, consistent en un paviment de terra batuda i calç. I en el segon, es produeix la diferenciació entre la zona de l'altar i la

zona de la nau, mitjançant la construcció d'una plataforma d'uns 20 cm d'alçària. El paviment d'aquest moment en la zona de la nau consistiria en un terra enllosat. La localització d'un diner de Jaume I en la base de construcció de l'altar ens permet establir una cronologia *post quem* per a l'inici d'aquesta fase que se situa a mitjan segle XIII.

El moment d'ampliació del recinte sacre en direcció nord marca l'inici del que considerem com a Fase II. Aquest procés es duu a terme mitjançant el desmuntatge del mur nord de la planta romànica i procedint a la construcció d'un annex, duplicant així l'espai disponible a l'interior de l'església. En aquest nou espai s'erigeix una petita capella amb altar, al costat de l'absis romànic, el qual pateix un seguit de reformes, com ara l'elevació de la zona de l'altar uns 40 cm, la qual cosa provoca la construcció d'un seguit d'esglaons per tal de poder facilitar-hi l'accés. Aquest, també és objecte de remodelació, ja que l'engrandeixen afegint-hi una filada més d'amplada. Les monedes documentades en els nivells de construcció d'aquesta reforma, un ardit de Felip III i una pugesa de Lleida, permeten situar cronològicament aquesta fase entre finals del segle XVI i principis del segle XVII.

Establím com a tercera fase (Fase III) el període en el qual entra en funcionament l'església ja amplificada, amb un paviment enllosat en la zona de circulació, una escala per poder accedir a la zona de l'altar. Quant a cronologia, coincideix amb la de la fase II, ja que una fase respon a uns paràmetres constructius i l'altra a uns d'utilització.

Un seguit de reformes en la zona de l'absis, que anirien enfocades a reforçar la importància simbòlica de la zona de l'altar, ens permet determinar una quarta fase (Fase IV). Així, es procedeix a la delimitació de l'espai d'accés a l'altar mitjançant la construcció d'uns murs encofrats que restringeixen l'accés a un metre d'amplada. De retruc, això provoca una reforma en els esglaons que faciliten l'accés i en la plataforma on es troba situat l'altar. A més, es procedeix a la realització d'un paviment enguixat en la zona de la nau. La trobada d'un ardit de Felip III en el terra de preparació de la nova pavimentació ens permet situar cronològicament aquesta fase a mitjans del segle XVII.

Una nova pavimentació del sòl de l'església ens permet establir una cinquena fase (Fase V), que per cronologia relativa situem en la segona meitat del segle XVII. Cal assenyalar que, en els treballs arqueològics, s'ha recuperat un diner de Joana i Carles que ens aporta una cronologia de fabricació que se situa entre el 1523 i el 1556, però cal tenir present que aquest tipus de moneda pot arribar a circular fins a l'època de Felip IV.

Finalment, l'última fase correspondria al moment d'abandó de la zona de culte i el seu posterior deteriorament i enderroc (Fase VI), el qual podem situar cronològicament a finals del segle XVII o principis del segle XVIII.

Cal destacar l'existència d'un element arquitectònic del qual no s'ha pogut esbrinar el moment de construcció: es tracta d'un contrafort situat en la paret sud de l'església romànica. El qual suposem, per paral·lels amb altres esglésies de la zona com Sant Jaume Sesoliveres (*Resultats* 1996), que es podria haver construït en els

segles XIV o XV, amb motiu dels importants terratrèmols que va patir la zona, que varen malmetre moltes de les edificacions existents.

Es pot observar clarament com ens trobem una notable diferència entre la Fase I i la resta de fases, les quals se situen cronològicament en el segle XVII. Aquesta diferència rau en el fet que les tasques d'ampliació de l'església (Fase II) comporten un rebaix que malmet els paviments anteriors, dels quals n'hem pogut recuperar algunes restes en certs punts situats sota les banquetes de la Fase II.

5.3. Necròpolis de Sant Marc

L'excavació de la sagrera de l'església de Sant Marc, va posar de manifest l'existència d'una necròpolis situada en les vessants sud, est i oest del turó, ben delimitada en extensió per la morfologia del terreny. Aquest aspecte és el que permet entendre que en una superfície de reduïda extensió s'hagin pogut documentar 350 tombes, ja que les tasques arqueològiques han evidenciat un alt índex de concentració de sepultures. Això es posa de manifest en les zones properes a l'església, on trobem una potència d'enterraments que en alguns casos arriba fins a 1,20 m. Aquest fet, que implica una contínua utilització de l'espai d'enterrament, com-

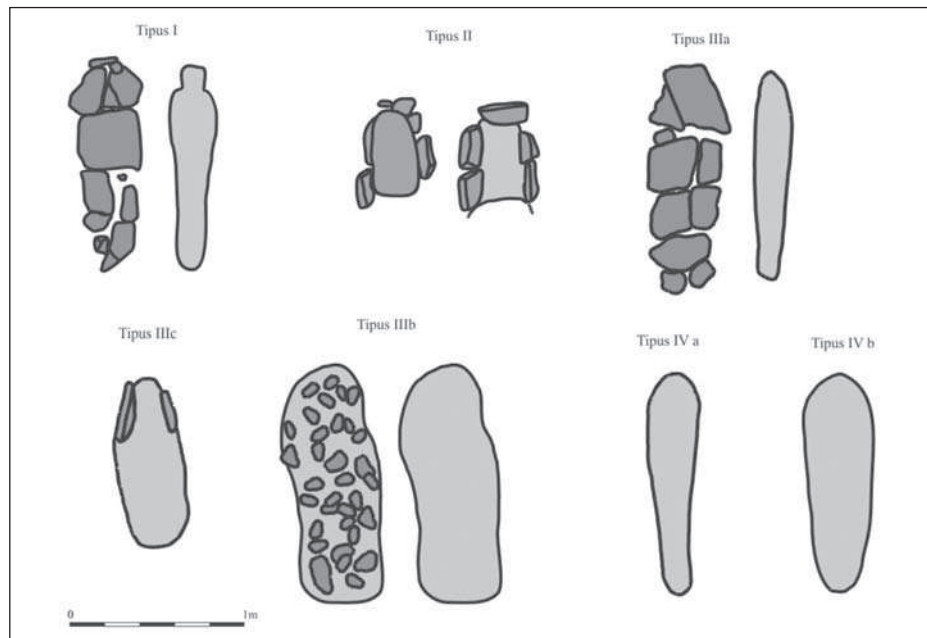

Figura 5. Tipus de tombes a l'església de Sant Marc.

porta que les sepultures es tallin les unes a les altres constantment, i que compliquin, així, el procés d'excavació. Aquest alt índex de concentració de tombes obedeix clarament a una delimitació de l'espai sacre (sagrera) el qual devia ocupar tot el turó.

Hem establert una tipologia d'enterraments centrant-nos en les diferències morfològiques i constructives observades en el procés d'excavació de les sepultures de la necròpolis de Sant Marc.

5.3.1. *Tipus I*

Sepultura antropomorfa amb coberta de lloses. Aquest tipus representa el 3% dels enterraments localitzats. Una de les raons d'haver localitzat un nombre reduït d'aquest tipus de sepultures pot ser l'elevat grau de concentració de tombes, la qual cosa hauria facilitat la destrucció de part d'aquesta varietat tipològica. Trobem paral·lels d'aquestes construccions a la necròpolis de Vilallonga, en l'excavació de l'església de Sant Martí de Lleida, concretament amb el tipus Ia (*Excavació 1991*).

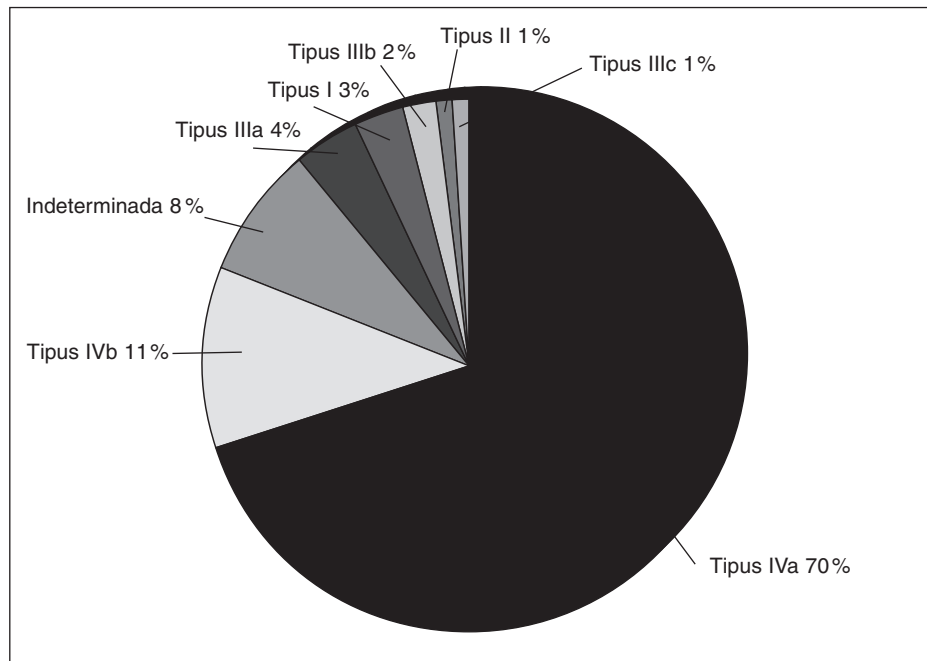

Figura 6. *Tipologia de les tombes.*

5.3.2. *Tipus II*

Aquesta denominació respon a les tombes de lloses, les quals apareixen disposades horitzontalment a la coberta i, verticalment, en els laterals, els peus i la capçalera de la tomba. Aquest tipus de sepultures representen l'u per cent del volum d'enterraments de la necròpolis. Aquesta tipologia la trobem present a la necròpolis de Vila-major, a l'Esquerda (Ollich i Raurell 1989), a Santa Creu de Joglars (Padilla 1982), a Sant Martí de Lleida (*Excavació* 1991).

5.3.3. *Tipus III*

En aquesta tipologia hi situem les sepultures de fossa simple que presenten algun tipus de coberta. Atesa la varietat d'aquestes, hem considerat necessari l'establiment d'unes variants; així, el tipus IIIa correspondria a la fossa simple amb coberta de lloses. Aquesta tipologia representa el 4% dels enterraments, en trobem exemples a l'església de Sant Quirze de Pedret (*Investigacions* 1995), similars al tipus 1 de Sull. Trobem paral·lels més propers a Sant Pere Castellfollit del Boix, Sant Marçal de Relat (*Bages* 1995).

Les sepultures de fossa simple amb dues lloses verticals paral·leles a l'altura del crani i coberta de lloses suposen una altra variant (IIIb), la qual representa el 2% del volum de tombes excavades.

El tipus IIIc correspon a una fossa simple amb una coberta de petites pedres. Aquest tipus de tomba suposa un 1% del total de les sepultures documentades. Hem localitzat paral·lels quant a aquesta tipologia en les excavacions de Sant Quirze de Pedret (tipus IV) i a Sant Sebastià de Sull (Riu 1986-87).

5.3.4. *Tipus IV*

Formen part d'aquesta tipologia aquelles sepultures de fossa simple sense cap tipus de coberta, de les quals podem establir dues variants: el tipus IVa (70% del total), que correspon a les que presenten una planta trapezial, i el tipus IVb que són aquelles que mostren una planta el·líptica (11% del total). D'aquesta tipologia, se'n poden trobar paral·lels arreu de Catalunya.

La problemàtica principal a l'hora d'establir una tipologia d'enterraments d'aquesta necròpolis és la seva cronologia, problema habitual en la majoria de necròpolis del país. La manca de materials que puguin aportar alguna referència temporal, obliga a centrar-se en les relacions estratigràfiques entre les sepultures i els elements arquitectònics, i en la recerca de paral·lels en d'altres necròpolis. Mitjançant aquestes dues vies, hem pogut determinar que les tombes antropomorfes amb coberta de lloses (tipus I), presenten una cronologia anterior a la que ens aporta la Fase I documentada en el procés d'excavació de l'església, ja que els treballs arqueològics han posat al descobert l'existència d'una sepultura d'aquestes característiques que es dis-

posa per sota de l'absis de l'església. Això implica que va ser feta amb anterioritat a la construcció arquitectònica, fet que ens permet establir una cronologia *ante quem* que se situaria entre finals del segle XII i inicis del segle XIII. Pel que fa referència a l'establiment d'una cronologia inicial, cal tenir en compte que es tenen notícies de l'existència de l'assentament rural associat a aquest conjunt d'església – necròpolis de Sant Marc cap al 1041, és versemblant creure que les tombes corresponents al Tipus I podrien tenir aquesta mateixa cronologia inicial de mitjan segle XI.

L'adscripció cronològica de les tombes de lloses (Tipus II) ens situa en els segles XIII i XIV. Cronologia similar a la que es documenta en l'excavació de Sant Martí de Lleida (*Excavació* 1991). En canvi, presenta diferències amb la proposta cronològica per a aquest tipus de tombes en els jaciments de Santa Creu dels Joglars i a l'Esquerda.

Les sepultures de fossa simple amb algun tipus de coberta (Tipus III) comparteixen la mateixa cronologia que el Tipus II, tot i que a Castellfollit del Boix les situen entre els segles XI i XIII (*Bages* 1995). Cal assenyalar que a bona part de Catalunya presenten una cronologia més antiga (segles IX-X), tot i que també s'han documentat exemples amb cronologies molt tardanes semblants a les que s'extreuen de les excavacions de Sant Marc.

Les sepultures de fossa simple sense coberta (Tipus IV) s'adscriuen en un marc cronològic molt dilatat, per tant, les podem trobar contemporàniament a la resta de tipologies descrites amb anterioritat.

Així, doncs, podem establir un ventall cronològic força ampli que oscil·laria entre mitjan segle XI i finals del segle XVII.

5.4. Estructures de l'edat del bronze

Cal destacar l'existència de dues sitges amb materials que cronològicament ens situen a l'edat del bronze. La localització d'aquestes estructures permet entreveure l'existència d'un jaciment d'aquesta època situat en aquest turó, el qual fou destruït en el moment en què fou construïda l'església romànica. Val a dir que, per tal de procurar un millor assentament de l'estructura arquitectònica, es va procedir a l'anivellament del terreny, retallant, així, l'estrat en el qual s'han localitzat les dues sitges de l'edat del bronze.

5.5. Valoracions finals

El material numismàtic recuperat durant el procés d'excavació (un total de 63 monedes) ens permet establir una cronologia molt clara que se situa entre els segles XIII i XVII¹¹ i reforça la datació obtinguda en les diverses fases evolutives de l'església.

11. La classificació numismàtica ha estat duta a terme per Maria Clua (Gabinet Numismàtic de Catalunya).

Les cronologies finals aportades per la necròpolis i l'església coincideixen plenament, i marquen un període d'abandonament datable entre finals del segle XVII i principis del segle XVIII.

En canvi, les cronologies aportades per datar l'inici d'utilització de la zona del turó difereixen amb escreix. La necròpolis aporta una cronologia més antiga que la que s'ha pogut documentar per a l'església romànica. Això ens fa plantejar dues hipòtesis, la primera de les quals apunta la possibilitat de l'existència d'una edificació anterior utilitzada com a zona de culte, la qual podria ser de fusta, fet pel qual s'explicaria la construcció d'una estructura més sòlida com seria l'església romànica documentada en el procés d'excavació. Un fet similar es planteja en el jaciment de l'Esquerda (*Experimentació* 1998). La manca d'indis de l'existència d'una estructura anterior podria explicar-se per l'anivellament dut a terme en el moment de construcció de l'església romànica, el qual hauria destruït tant les restes del jaciment de l'Edat del Bronze com també les reminiscències d'una estructura de culte anterior menys consistent estructuralment. A més, cal tenir present la referència documental que situa l'existència d'un assentament rural a Porquerisses l'any 1041 (*Frontera* 2001), per tant, és factible suposar l'existència d'un lloc de culte coetani a mitjan segle XI.

D'altra banda, una segona hipòtesi que s'ha de tenir en compte planteja la possible existència d'una zona d'enterrament sense cap estructura arquitectònica relacionada, sobre la qual es construiria un centre de culte per tal de cristianitzar-la (Ollich i Raurell 1989).

Ambdues hipòtesis són versemblants, haurem d'esperar un estudi documental més exhaustiu per tal de poder inclinar-nos cap a l'un o l'altre plantejament.

Un altre aspecte que s'ha de destacar és l'evolució tipològica de les tombes. És a dir, trobem una successió cronològica de les sepultures en què s'evidencia el pas de les tombes excavades a la roca cap a les tombes de lloses, i el pas d'aquestes cap a les fosses simples. Aquesta successió presenta analogies amb altres jaciments com a l'Esquerda, Santa Creu dels Joglars, Sant Martí de Lleida i Santa Maria de Viladordis (*Bages* 1995). Amb aquesta darrera hi trobem una plena coincidència cronològica (*Excavació* 1991), en canvi, amb les dues primeres es produeix una clara coincidència en el procés evolutiu, però hi trobem algunes diferències cronològiques que corroboren la dificultat d'establir un marc cronològic clar a escala general.

Les tasques d'excavació han permès entreveure la possible existència d'una zona d'enterraments infantils que se situaria prop de la zona de l'absis, tot i que això no implica que no es trobin enterraments infantils fora d'aquesta zona. També caldria apuntar la possible existència d'agrupaments familiars, tot i que caldria esperar els resultats dels estudis antropològics per poder-ho afirmar amb rotunditat. Hem pogut documentar evidències dels ritus mortuoris, la recuperació de restes de teixits i nombroses agulles de cap, i les dades antropològiques preliminars, permeten pensar en la pràctica funerària consistent en el rentatge i embolcallament del difunt amb robes i draps de tipus diferents (Riu 1982).

6. BIBLIOGRAFIA

Can Rossó

- Hostal* 2002. CELA, X.; ZAMORA, D.; REVILLA, V. (2002) «El jaciment de l'Hostal (Cabrera de Mar, Maresme)». *Laietania*, 13. Mataró.
- Ceràmica* 2000, *La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC: centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica*. Taula rodona, Empúries 1998.
- FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; RUEDA, J. M.; TURA, J. «Can Pons. La tipificació de un hàbitat ibèric disperso». *Revista de Arqueologia*, 179.
- JIMÈNEZ MARZO, M.; SERRA I GARCIA, J. (1997) *Memòria de les excavacions arqueològiques en el jaciment de Sobre la fàbrica de La Fou (Vallbona d'Anoia)*.
- MIRET, M.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. (1986) *La evolución y el cambio del modelo de poblamiento ibérico ante la romanización: un ejemplo. Los asentamientos ante la romanización*. Madrid, pàg. 79-88.
- PÉREZ-SALA, M.; GARCÍA, J. (2002) «El jaciment arqueològic del mas Català. Un assentament rural d'època ibèrica situat a la vall de Cabrera de Mar». *Laietania*, 13. Mataró

Conjunt medieval

- Bages* 1995. DAURA, A.; GALOBART, J.; PIÑERO, J. *L'arqueologia al Bages*. Manresa, 1995, pàg. 223-224. (Monogràfics del Centre d'Estudis Bagencs; 15)
- Catalunya Romànica* (1992). *Catalunya Romànica*. Vol. 19: *El Penedès i l'Anoia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Conjunt* 2000. ASENSIO, D.; CARDONA, R.; FERRER, C.; MORER, J.; POU, J. «El conjunt del castell i l'hàbitat fortificat del Camp dels Moros de la Codina (Pinell Solsonès)». *Actes del I Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Barcelona: ACRAM, pàg. 338-349.
- Excavació* 1991. GALLART, J., GIRALT, J., MIRÓ, J., VIVES, E. *L'excavació de l'església de Sant Martí de Lleida*. Lleida, 1991. (Monografies d'Arqueologia Urbana; 3)
- Experimentació* 1998. OLLICH, I.; ROCAFIGUERA, M.; OCAÑA, M. *Experimentació arqueològica sobre conreus medievals a l'Esquerda, 1991-1994*. Barcelona. (Monografies d'Arqueologia Medieval i Postmedieval; 3)
- Frontera* 2001. BIOSCA, E; VINYOLÉS, T.; XORTÓ, X. *Des de la frontera. Castells medievals de la Marca*. Barcelona: Fundació Castellet del Foix i Edicions UB, 2001.
- Investigacions* 1995. LÓPEZ MULLOR, A.; CAIXAL MATA, A. *Investigacions arqueològiques i històriques al Berguedà (II). Sant Llorenç prop Bagà. Sant Quirze de Pedret*. Barcelona. (Quaderns científics i tècnics; 6)
- LÓPEZ MULLOR, A. (1983-84) «Excavaciones medievales en las comarcas de Barcelona». *Empúries*, 45-46. Barcelona, pàg. 246-268.
- Menna*, 1995. ROIG, J.; COLL, J. M.; MOLINA, J. (1995) *L'església vella de Sant Menna. Sentmenat: del segle v al xx, 1.500 anys d'evolució històrica*. Sentmenat.

- OCAÑA I SUBIRANA, M. (1998) *El món agrari i els cicles agrícoles a la Catalunya Vella (s. IX-XIII)*. Barcelona: Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica. Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona.
- OLLICH, I.; RAURELL, S. (1989) «Tombes de llosa als turons de la Plana de Vic: una població alt-medieval per cristianitzar?». *Acta Historica et archaeologica Mediaevalia*, n.10. Barcelona: Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, pàg. 223-250.
- PADILLA, J. I. (1982) «La necròpolis de Santa Creu de Joglars (Osona), Necròpolis i sepultures medievals a Catalunya». *Acta Historica et archaeologica Mediaevalia*, Annex 1. Barcelona: Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, pàg. 155-176.
- Resultats 1996*. LÓPEZ MULLOR, A.; FIERRO MACIA, X.; CAIXAL MATA, A. «Resultats de l'excavació a l'església de Sant Jaume Sesoliveres (Igualada, Anoia)». *Acta Historica et archaeologica Mediaevalia*, n. 16-17. Barcelona: Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, 1996, pàg. 267-290.
- RIU, M. (1982) «Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya, a Necròpolis i sepultures medievals a Catalunya». *Acta Historica et archaeologica Mediaevalia*, Annex 1. Barcelona: Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, pàg. 29-57.
- RIU, M. (1986-87) «El monestir de Sant Sebastià del Sull al municipi de Saldes. Tercera part: darreres campanyes d'excavacions arqueològiques i conclusions generals». *Urgellia*, VIII, pàg., 151-210.
- SABATÉ, F. (1992) «Estructura socio-econòmica de l'Anoia (segles X-XIII)». *Acta Historica et archaeologica Mediaevalia*, n. 13. Barcelona: Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, pàg. 175-238.
- SOLER I SALA, M. (2003) «Feudalismo i nucleació poblacional. Processos de concentració de l'hàbitat al comtat de Barcelona entre els segles X i XIII». *Acta Historica et archaeologica Mediaevalia*, n. 23. Barcelona: Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, pàg.